

Руските славянски комитети и идеята общ “славяно-руски език”. Андрей Андреев

Андрей Андреев

Руските славянски комитети и идеята общ “славяно-руски език”

– В: Проблеми на българската езикова политика. Университетско издателство “Епископ Константин Преславски”, Шумен, 2007, 239–259.

[Андрей Андреев.pdf](#)

Поражението на Русия в Кримската война я лишава за около две десетилетия от активна политика на Балканите. Клаузите на Парижкия мирен договор (1856) дават големи възможности на западноевропейските държави за завоюване позиции на Балканите в ущърб на Русия. Последната не желае да се откаже от региона, считан от Санкт Петербург за традиционна руска сфера на влияние. В сложната международна обстановка правителството търси нови механизми за противопоставяне на Запада. Последното е една от най-важните задачи на сформирания след войната Славянски комитет със седалище Москва (1857-58). В следващите години такива общества се появяват в Санкт Петербург през 1867 г., в Киев – 1869 г., в Одеса – 1870 г., в Казан, като отдел на Московския комитет – 1877 г. Славянските комитети далеч не изчерпват славянската идея, а представляват едно от различните ѝ проявления. Славянската идея се изповядва още преди тях от т. нар. “славянофили-романтици”. Това са учени занимаващи се със славянска история, фолклор, и история на езика, славянска литература и т. н. От 80-те години на XIX в. особено популярна идеология е панславизмът. Появил се в предните десетилетия, той се активизира в края на XIX в. Тук се включват идеите за обща славянска империя (под руско ръководство – А. А.) и прекрояване на границите в Източна и Централна Европа. Немалка част от дейците на славянските комитети откриваме през 80-90-те години на XIX в. в редиците на руските панслависти. Разграничителната линия между славянофили и панслависти не може да се постави точно. Идеи на панславизма присъстват и сред дейците на славянските комитети, известни руски панслависти пък споделят твърде умерени виждания за бъдещето на славянството и избягват крайностите. В настоящата работа се има предвид разграничаването на руския панславизъм от южно-славянския (сръбски и хърватски) и от чешкия, макар че не може да се отрече влиянието на идеите на руските панслависти, най-вече върху възникването и развитието на южно-славянския панславизъм.

Славянофилите играят двойка роля в българската история. Преди 1878 г. техните интереси съвпадат с тези на българското общество. За този период комитетите се ангажират с пропаганда на православната и славянската идея, подпомагат учебното дело, дават възможност на много българи да получат образование в руски учебни заведения, подкрепят българската позиция в спора с Цариградската патриаршия, информират руското общество за жертвите през Априлското въстание и т. н. Славянофилите считат, че така подкрепят и развиват славянското движение.

Водени от същата идея, комитетите играят доста по-различна роля през последната четвърт на XIX в. Те са последователни противници на Съединението, на княз Александър Батенберг, Стефан Стамболов, княз Фердинанд и водят политика за дестабилизация на България с всякакви средства. Тази промяна е свързана с разбирането за интересите на славянството и на Русия в частност. Необходимо е да се отчита, че за славянофилските дейци тези интереси се припокриват. Славянските комитети са призвани да провеждат руската външна политика. В някои случаи те отстояват позиция, различна от официалната, но това не е отклонение от първоначалния замисъл при създаването им – утвърждаване на руското влияние на Балканския полуостров и сред славяните в Австро-Унгария, и противопоставяне на западните велики сили.

Темата за славянофилските организации присъства в трудовете на редица български и руски историци. Някои от тях изследват цялостното развитие на комитетите до 1876 г., или до 1878 г. Други съсредоточават изследванията си върху политиката им по важни събития в българската история – например Априлското въстание и годините след него до Освободителната война. В изследванията за България и славянофилите след 1878 г. се акцентира върху външната политика на Русия. Проблемът с руската намеса при отстраняването на княз Александър Батенберг и организирането на русофилските бунтове в дунавските гарнизони е широко коментиран в българската историческа наука.^[1]

През 1871 г. сред дейците на славянските комитети (включително с участието на българи – А. А.) се появява идеята за претопяване на съществуващите славянски езици в единен общ “славяно-руски език.” Предвижда се първоначално финансиране на начинанието, както и първите проучвателски дейности за реализиране на идеята. Настоящата работа си поставя за цел изясняване на предисторията на този проект, на фона на руската политика, опитите за реализацията му (с привеждане на нови документи) и предпоставките за неуспеха и скорошния отказ от цитираната идея. Първ от славянските комитети е създаден Московският. Той започва работа в края на 1857 г., а получава официално утвърждаване от държавата на 26. януари 1858 г. При създаването на комитета важна роля играят редица българи – дейците от Одеското българско настоятелство и Найден Геров. Някои автори разглеждат създаването на славянското общество в Москва като инициатива на българската емиграция. На преден план се извежда фигурата на Н. Геров, като човек стремящ се да създаде организация подкрепяща българите, и която може да обедини всички емигрантски организации. Наистина Н. Геров търси в Русия съмишленици за каузата на българското църковно движение. Одеското настоятелство и Добродетелна дружина желаят да засилят контактите си с Русия (политически, икономически и културни), виждайки в нея естествен съюзник. Кореспонденцията на Н. Геров и на водачите на Одеското българско настоятелство с руски държавни дейци показва определен замисъл за развитие на търговията с Русия, разпространение на църковна и учебна литература, търсене на благоприятна позиция по българо-гръцкия църковен спор. Трябва да се отчита обстоятелството, че Найден Геров, безспорно българин и патриот, все пак е руски поданик, а от 1857 г. и руски чиновник – вицеконсул в Пловдив. В дейността си 1856 – 1857 г., той използва последното обстоятелство за да работи за българската кауза, но в руските политически среди е приеман повече като държавен служител. Освен това, едва ли е възможно емигрантски организации да са в състояние да създадат мощно движение, което да играе важна роля в руската политика в следващите десетилетия. Българи наистина вземат участие и в началния етап на сформирание на Московския комитет, и в по-нататъшната му работа, както и в славянските общества в Киев и Одеса, но няма техни имена в списъка на учредителите на славянофилската организация в Москва през 1857 г. ^[2] Появата на славянските комитети трябва да се разглежда не само като интелектуално течение, или инициатива на отделни личности. Създаването им е свързано с конкретната международна обстановка и с руските интереси на Балканите и в славянските райони на Австрийската империя.

След Кримската война Русия изпада в международна изолация. Парижкият мир ѝ отнема привилегиите на Балканите, спечелени в предишни войни. Правителството на новия император Александър II налага политика на известна самоизолация, като първостепенни задачи са провеждането на реформи в страната и анулирането на Парижкия мир. Едновременно с това Петербург не желае да се откаже от позициите си на Балканския полуостров. Славянофилското движение се оказва важен инструмент в тази насока. Комитетите са организирани с правителствена намеса и са финансирани от членски внос и доброволни дарения, но основно (около 80% от бюджета им – А.А.), от държавата.

Славянофилското движение не е ориентирано само към българските земи. Би могло да се твърди, че те остават в известна степен на втори план, поне в идеологически аспект. Много повече се дискутират отношенията славяни – германци. През 60-те години славянските организации обръщат внимание най-вече върху българо-гръцкия църковен спор и позициите на западните държави по него. Дейността на Н. Геров и одеските българи вероятно са съгласувани със славянофилските лидери. В случая се наблюдава съвпадение на интересите на българското църковно движение и славянските комитети.

В края на 1857 г. дейците на формирацията се славянски комитет изпращат писмо до правителството за одобрение на инициативата им, като посочват основните причини за

създаването на организацията. Изтъква се необходимостта от противопоставяне на западната пропаганда, която целяла: "...унищожаване влиянието на Русия" и "...да се подрине православието." Посочени са редица организации създадени в Западна Европа и в Османската империя, като Обществото на полската емиграция в Париж, Лазаристкото училище, казак-алаят на Садък паша и др. За противодействие и защита на руските интереси на Балканите, славянофилите предлагат конкретни мерки. Те включват осигуряване на средства за подкрепа на църкви, училища и читалища на южните славяни, предоставяне на значителен брой стипендии за образование на младежи и девойки в Русия, цялостна подкрепа на православието. Върху последното се акцентира най-вече по отношение на българите, предвид спора им с Цариградската патриаршия. В отделен параграф се препоръчва млади българи да получават духовно образование в Москва и да се отпуснат средства за Рилския манастир.[\[3\]](#)

Цитираното писмо заляга в основата на устава на Московското славянско благотворително общество, официално утвърдено на 26. януари 1858 г. Там също се предвижда помощ на църковното и образователно дело на българи и сърби, специални мерки за защита на православието, осигуряване средства за стипендии, научни връзки с учени от славянските земи и т. н.[\[4\]](#)

По отношение на българските земи славянофилите извеждат на преден план православната пропаганда. Славянската идея остава на втори план. Тя е използвана предимно от българските църковни дейци, които успешно я противопоставят на "гърцизма." Това дава идейна основа на църковната борба, което е в известна степен повлияно от публикациите на някои по-крайни руски славянофили, например Хилфердинг. В свои статии той утвърждава разбирането, че "неславянците гърци", са духовни поробители и угнетяват и унижават "славяните българи." В Русия отчитат обстоятелството, че славянската идея остава встрани от вниманието на българското общество като цяло. Българите се разграничават от своя поробител с религията си, така че не им е необходимо и национално разграничаване. Друга причина за предимството на православната пропаганда, посочена още в документите при създаването на Московския комитет, е опасението от дейността на католическите и протестантските мисии в Българските земи. В нея се вижда основна заплаха за руските интереси на Балканския полуостров.[\[5\]](#)

Подкрепата на славянските комитети за българското църковно движение е широко коментирана у нас и в чужбина. Позицията на славянофилите е в противоречие с официалното държавно становище. Сред самите славянски дейци също няма единство. Посланикът в Цариград граф. Н. П. Игнатиев се стреми към компромис и подкрепя умереното крило в българското църковно движение. Ръководителят на комитета в Санкт Петербург А. Ф. Хилфердинг поддържа крайна пробългарска позиция. Славянофилската преса играе важна роля за спечелването на симпатиите на руското обществено мнение за българската кауза по църковния въпрос.[\[6\]](#) Значението, което руското правителство отдава на последния личи в разговора на император Александър II и княз А. М. Горчаков с граф Н. П. Игнатиев, новоназначения посланик в Цариград, проведен непосредствено преди заминаването му за турската столица.[\[7\]](#) Руското участие в решаването на църковния спор и успешното противопоставяне на западната пропаганда са основни задачи пред руската дипломация в Османската империя. Граф Н. Игнатиев, един от славянофилските лидери, е принуден да се съобразява с официалната руска позиция. Той разбира същината на спора и съчувства на българските искания, но основно търси компромис между двете страни в спора. Изворите свидетелстват, че през пролетта на 1869 г., той успява да склони патриарха на известни, макар и половинчати отстъпки пред българските искания, например: уточняване на българските епархии, признаване на вътрешно самоуправление, но при условие че патриархът ще утвърждава "българския архиепископ, или първия от митрополитите." Тази договореност остава без последствия не само поради изострянето на църковната разпра, но и по причина невявяване на патриаршески пратеници за подновяването на преговорите, предвидено за 18. май 1869 г.[\[8\]](#) Непосредствено след това А. Н. Муравъов пише писмо да граф Н. П. Игнатиев, в което предлага българският църковен въпрос да бъде решен от вселенски събор с представители на всички източни патриаршии. При невъзможност за свикването му, авторът на писмото препоръчва събор на автокефалните архиепископии, с участие на делегати от румънската и сръбската църква, а също и от българските земи. А. Муравъов предупреждава, че има сведения за това, че българите вече са се обръщали към султана с искане за самостоятелна църква.[\[9\]](#)

Славянските комитети оказват съществена подкрепа на българското образователно дело. Помощта върви по две направления – отпускане на средства и учебни пособия за българските училища, и осигуряване на възможност на голям брой млади българи да получат образование в руски учебни заведения. В този процес важна роля играят руските дипломатически представители в българските земи. Те разпределят получените помощи за училища, читалища и църкви. Вицеконсулите извършват подбора на младежи и девойки, които да учат в Русия. Дипломатите поддържали връзка с българските общини, които им препоръчвали кандидатите. След преценка на образованието им до момента и на здравословното им състояние, вицеконсулите определяли кои да заминат за Русия. Известен проблем създава средното образование на младежите. Руското министерство на просвещението признава на няколко български училища статут на реални гимназии, но в България няма училище със статут на класическа гимназия. Това затруднява постъпването на българи в Медицинска академия. Класическо средно образование можело да се получи само в Русия. Изключения не са правени, дори и за племенника на митрополит Панарет

Рашев. За получаване на средно образование в Русия, важна стъпка е откриването на пансиона на Тодор Минков в гр. Николаев.[\[10\]](#)

Още от XVIII в. Русия основателно се счита за лидер на православните християни и на славянството. Втората претенция е по-ярко изразена през XIX в., но определено присъства в руските общественополитически идеи, а и в руската външна политика. Така например полският проблем през втората половина на XVIII в. води до сериозен дипломатически конфликт между Русия и Османската империя. Същият проблем се явява и една от причините за военните конфликти между двете държави по същото време.[\[11\]](#)

Русия формира претенциите си за лидер на православието в периода края на XV – XVII в. Именно тогава се създава и развива идеята “Москва – трети Рим.” Тя претендира за духовното, а от XVII в. и за политическото наследство на Византия. Русия популяризира името си сред християнското население в Османската империя чрез своята благотворителност. Последната се превръща в официална държавна политика през 1633 г., когато цар Михаил Фьодорович Романов, с указ, въвежда ясен ред за даване “на милостиня”, която често е значителна. Подпомагането на първо място на Атонските манастири, Източните патриаршии, покровителството над Светите места, отпускане на средства за манастири в българските земи (Рилски, Бачковски, Преображенски) създава определена нагласа сред православното население в Турция. То вижда в руската държава свой естествен приятел и съюзник. Еднаквата религия и близкият език на българи и сърби, дава чувство на общност на поробените балкански народи с Московската държава. Това виждане се затвърждава през XVIII в., когато Русия се налага като най-големия противник на Османската империя. Предвид пропагандата на база религия, не е изненадващо, че първите попаднали под руско влияние са хора с духовен сан. Контакти от руска страна се търсят не само с високопоставени архиереи и с известни манастири, но са подпомагани и по-малки духовни средища и обикновени монаси. Така постепенно сред интелигенцията на християнското население в Османската империя се оформя значителна прослойка, виждаща в Русия свой съюзник, а в нейния владетел – законен християнски монарх.[\[12\]](#) Това виждане присъства не само сред българите, а се наблюдава под еднаква форма сред православното население на Балканския полуостров.

Пряк отзвук от развитието на православната идея е т. нар. “гръцки проект” на Екатерина II. През 1783 г. последният кримски хан Шахин Гирай се отказва от престола си и Крим заедно със земите по долното течение на р. Кубан се присъединява към Русия. След отстраняването на тази вековна заплаха за южните руски граници, амбициите на Петербург към Балканите нарастват. “Гръцкият проект” предвиждал изгонване на турците от Европа и възстановяването на Византийската империя. Влашко и Молдова трябвало да се обединят под името Дакия. Византия и Дакия трябвало да бъдат руски протекторати. Идеята остава в сферата на теорията, но популяризирането ѝ създава допълнителна известност на Русия, като православен покровител. Появата на национални държави на балканите променя политическата ситуация на полуострова. Руската политика се съобразява с това и умело използва влиянието си, формирано в предните векове. Православната идея продължава да намира добър прием. Конкретен пример за това е планът на епископ Софроний Врачански за освобождение на България с руска помощ.[\[13\]](#)

Още през последната четвърт на XVIII в. става ясно, че единствено православната идея не е достатъчна като външнополитическа доктрина. Русия владеела, а и имала претенции за влияние към обширни територии с население с твърде разнороден етнически и конфесиален характер. Славянската идея, наложена и от външнополитически причини, трябвало да компенсират пропуските в руската пропаганда.

Развитието на славянската идея в Русия е процес продължаващ през целия XIX в. Освен противопоставяне на западното влияние на Балканите и сред славянското население на Австро-Унгария, появата на руския панславизъм внася редица нови идеи в славянското движение. Стремешт е не само за отблъскване на западните идеи, но и по-активна политика по отношение на славянството. Появява се теорията за всеобщ славянски съюз и дори за обща славянска държава на федеративен принцип. Тези възгледи са систематизирани от различни славянски дейци, като процесът продължава през цялата втора половина на XIX в. Един от основните идеолози на идеята за общ съюз и държава е Н. Я. Данилевский (1822 – 1885). Огромна част от творчеството му е посветено на този проблем, като в най-завършен вид той представя тезата в книгата си “Россия и Европа”, издадена през 1881 г. Тук той обобщава опита на славянското движение и се стреми да докаже необходимостта от подобно обединение, в противовес на “германо-романския съюз.” В бъдещия всеславянски съюз Данилевски предвижда и включването на неславянски държави и народи. На първо място се визира Гърция. Предупреждава се обаче за опасността “...взорът на гърците да бъде заслепен” от идеята за присъединяване на Константинопол и възстановяване на Византия. Авторът посочва предимствата на Гърция и с какво би допринесла за новото формиране. Акцентът е поставен върху традиционната гръцка търговия. Посочва се, че при новото обединение “Източното Средиземноморие, Червено море, Индийския океан, Бенгалския залив...” ще се превърнат във вътрешно море за гръцкия търговски флот. За Румъния се подчертава, че нейните идеи за присъединяване на територии, оспорвани със съседни държави, могат да бъдат реализирани само със съдействието на Русия. Данилевски желае включването и на Унгария, която ще може да удовлетвори законните си претенции, но

трябва да се откаже "...от своето беззаконно властолюбие." Включването на тези народи във всеславянския съюз е представено на фона на цялостното славянско обединение. За западните славяни включването в този съюз е представено като задължително условие за оцеляването им. Авторът демонстрира симпатии към Сърбия, но същевременно не пести и упреци към нея. Обвиненията са за "...неправилни честолюбиви инстинкти...", насочени към България. Сърбите би трябвало, според автора, да работят за присъединяване на южнославянското население, намиращо се в Австро-Унгария. За България Н. Данилевски вижда единствен път за развитие в състава на славянското обединение. Акцентираща се върху липсата на държавна традиция и "неизградена и разнородна интелигенция". Предупреждава се, че България може "...да стане жертва на честолюбието на съседна Сърбия."[\[14\]](#) За общата държава се предвижда федеративен принцип на устройство и обща столица – Константинопол. Данилевски утвърждава тезата, че създаването на Всеславянски съюз начело с Русия, ще реши окончателно и справедливо Източния въпрос.[\[15\]](#)

При такава нагласа сред славянските дейци едва ли е учудващо възникване на идея за създаване на общ славянски език, или както е наричан в някои документи "славяно-руски език." Тази идея става особено актуална в края на 1871 г., при дейното участие на българина на руска служба, и деен член на славянското общество полк. (по-късно генерал от руската армия) Иван Кишелски. На 5. ноември 1871 г. той изготвя подробна записка от почти десет ръкописни листа, придружена с писма до видни руски политици и обществени дейци, до които е разпратена. Голяма част от текста е предимно емоционална, но И. Кишелски предлага и немалко конкретни мерки за постигане на набелязаната цел – общ език за всички славяни. В началото се отбелязва необходимостта от изучаването на живота, историята, литературата, като се акцентира върху културната и политическа самостоятелност на славянските народи. Тук според Кишелски трябва да се търси обединителната връзка между "вътрешния и външния живот на стотици милиони славяни." Общият език се изтъква като средство за популяризиране на славянската култура: "Каква ще бъде разликата между сегашните и бъдещите общославянски български или сръбски автори, ако напечатаната сега статия се препечата на общия литературен славяноруски език; тогава навярно ще се чете не от пет и от десет хиляди българи или сърби, които я прочитат, но от 80 млн. държава, не говоря за 40 милионната интелигенция, морално и физически раздробена..." По-долу авторът на документа, в емоционален стил (характерен за И. Кишелски – А.А.), акцентира върху важността на делото.[\[16\]](#) По-долу Кишелски предлага конкретни първоначални мерки: "1. Да се създаде Практическа сравнителна граматика на всички славянски наречия, като тя се издаде също на френски и на немски. 2. Всестранно-практически общосравнителен речник. Тук работа не за една, а за десетки и стотици глави. (авторът има предвид голям колектив – А.А.). За това е нужно разбирателство, образовани хора и пари. Поради това инициативата и изпълнението на това изпълнимо дело трябва да започне и завърши от руското общество (очевидно авторът има предвид бъдещото общество, създадено от славянските комитети, при участието на акционери; идеята е развита в придружаващото записката писмо -А.А.), с руски капитали и в Русия; единствено настоящото и бъдещото величие на Русия и на нейната литература е в състояние да внуши доверие, уважение и пълно внимание към предприетия труд. Във великото дело трябва да се включат просветени капиталисти и да се привлекат най-добрите славянски и руски филолози и други литературни деятели."[\[17\]](#) За привличане на славянски автори извън Русия, Ив. Кишелски предвижда мерки като издаване на трудовете им, откупуване и издаване на чужда славянска литература "...на тяхното наречие...", откриване на типографии в чужбина, изпращане на руски книги и др. Така обществото ще успее да разшири своята дейност извън руските граници.

Ив. Кишелски дава идеи за финансирането на набелязаната дейност. Освен политици и общественици, след създаването на обществото, то трябва да се превърне в акционерно дружество, което да инвестира част от печалбите си, при съблюдаване интересите на акционерите: "Предвид своето обезпечаване и самостоятелност, то трябва (за 5, или 6 години) да начислява от своя чист доход най-много 20 или 25% годишно във фонда на обществото, а останалите 75 или 80% чист доход да се превръща в дивиденди за акционерите на обществото." Авторът счита, че връзки с Московския славянски комитет и отделенията му в други градове, ще бъдат поддържани "...доколкото това се изисква от целта." В края на документа И. Кишелски посочва крайната цел на бъдещото общество и акционерното дружество: "Обществото, освен грамадните дивиденди, ще постигне още целта, че руския език скоро ще стане истински между славянските агенти, истински проводник и общ уравнил на славянската култура; освен това обществото ще издигне нивото и авторитета на славяно-руската литература, ще издигне и постави руския език на тази степен на световно значение, на която сега стоят първите езици в Европа." Записката е изготвена в Одеса и носи датата 5. ноември 1871 г., и носи подписа на полк. Кишелски.[\[18\]](#)

На същата дата И. Кишелски пише до директора на Азиатския департамент, до гроф Н. П. Игнатиев, посланик на Русия в Цариград, до генерал Ростислав Фадеевич Андреев, в Одеса, до проф. Александър Иванович Селин, преподавател в Киев, в университета "Свети Владимир." Малко по-късно, на 15. ноември с. г. са изпратени писма до председателя на Одеското славянско благотворително общество "Кирил и Методий", Н. А. Новоселски и до художника Микешин.[\[19\]](#) В кратък текст И. Кишелски търси подкрепа и съдействие за създаване на "Славяно-руско литературно общество."

На 16. ноември 1871 г. И. Кишелски отново пише до проф. А. И. Селин. Писмото е в характерния за Кишелски емоционален стил. Заявява се, че племенният антагонизъм погубва славяните и се настоява проф. Селин да положи усилия "...да се насочат всички интелектуални течения на всевъзможните славянски ручей към славяно-руския океан." Освен това проф. Селин явно трябва да организира учените от Киев за участие в Славяно-руското общество и да поддържа връзки с "просветени капиталисти в Киев."^[20] И. Кишелски очевидно се безпокои за финансирането на планираната акция. На този проблем е посветено писмото му до генерал-адютант Павел Евстафиевич Коцеба. Тук изрично е посочено, че за създаването на Славяно-руско литературно дружество са необходими "...приближително на първо време 100 000 рубли сребърни." Сходен е текстът в краткото писмо на И. Кишелски до Херсонския и Одески архиепископ Димитрий. Архиепископът е уведомен за подготовката за създаване на обществото и за необходимост от начален капитал от 100 000 рубли.^[21]

В писмата на Иван Кишелски на първо място впечатление прави ясно изразената славянофилска риторика, въпреки известното дистанциране от вече създадените славянски комитети в различни руски градове. Кишелски се придържа към разбиранията на славянофилите за основните стълбове на които се крепи Руската империя, а именно: самодържавие, православие, народност. Това са основните постулати на казионната идея за "Официалната народност" на граф С. С. Уваров, създадена през 30-те години на XIX в. Абсолютната монархия се утвърждава като единствената и възможна и естествена форма на управление на Руската империя. Идеята за "цар-баща" не е нова, но сега ѝ е предадена светска интерпретация. Православието се свързва с привързаността на русите към ортодоксалното християнство, различно от католицизма или протестантството. Акцентираща се върху разликите на руската народност със народите от Западна Европа. Теорията се стреми да докаже ненужност от радикални промени в руската държава. Основните принципи на тази идея са приети и от славянофилите, които споделят идеите за разграничаване от "Запада" и за съхранение на абсолютната монархия в Русия. цитираните тези присъстват в редица публични изяви на славянофилски дейци, или пък в техни публикации. В реч генерал А. Киреев(виден деец на славянските комитети – А.А.) се застъпват точно същите схващания. Там се акцентира върху основните принципи на славянофилството: "православие, самодържавие, народност". Прави се анализ на политическата ситуация на Запада, и се стига до извода, че "...парламентаризмът клони към упадък." Утвърждава се несъстоятелността на рационализма, и необходимостта от вярата като "...коректив на жизнените решения." Същите идеи прокламира в началото на XX в. проф. В. М. Володимиров.^[22] В писмата на И. Кишелски личи характерното за редица руски обществени идеи, включително и за славянофилите, недобро отношение към интелигенцията. Славянофилите я считат за нещо отделило се от народа.

Ние обаче нямаме за цел привеждане на доказателства за идейните пристрастия на И. Кишелски и неговата обвързаност, включително и като член на славянските комитети (Одеса и Санкт Петербург – А.А.). Приведените примери показват, че той демонстрира своите идейни позиции, но същевременно поддържа линия на известно разграничаване от славянските организации, а също предвижда създаване на нова организация. Отговорът на въпроса защо той прави това, може да даде известна яснота по въпросите сам ли действа И. Кишелски, и каква е съдбата на пропагандираната от него идея за претопяване на славянските езици в единен славяно-руски език.

И. Кишелски никога не е бил в противоречия със славянофилската организация. Това се потвърждава и от негова по-нататъшна обществена дейност, като значим функционер на Петербургският славянски комитет, работещ по въпроси свързани с България. Едва ли той би се решил на подобна мащабна акция, оповестена и сред висши правителствени чиновници, т. е. станала известна на управляващите в Русия, единствено по своя инициатива. Вероятно той изпробва възможности за реализиране на идея за общ славянски език, идея която руските славянофили споделят, но не бързат да афишират. Опасенията са евентуалните реакции на отделни славянски дейци(не руси), както и на славянските неруски народи. Предпочетено е идеята да бъде поставена от предан славянофил, споделящ плана за общ език, но да не бъде от руски произход.

Идеята не е осъществена, а и липсват данни за някакви сериозни действия за реализирането ѝ. Единствено някои от руските консули, както и пътуващи емисари на славянските комитети, споменават в донесенията си за езика на славянското население в консулството за което отговарят, или за териториите в които пътуват. Изводите са почти еднакви – тези езици се отличават съществено от руския. Вероятно е искано мнение на известни учени филолози, които потвърждават същото заключение. Друго доказателство е дейността на И. Кишелски в следващите години. Той изоставя идеята за организация, която да работи за създаване на общ славяно-руски език, а се занимава с чисто български проблеми. Например през август 1876 г. той е зает с осигуряване на доброволци за Сърбия, а също и с въпроса за излизането на нов вестник, предназначен за българската емиграция. За последното той моли И. С. Аксаков за съдействие за да получи 2 000 рубли от касата на Московския славянски комитет.^[23]

Планираното акционерно дружество с капитал от 100 000 рубли не се създава. Проблемът не бил в осигуряването на средствата, макар че сумата била значителна за 70-те години на XIX в.^[24] Славянските комитети се опасявали от реакцията на руското правителство и лично на император Александър II! След разгрома на Франция във Френско-руската война, Петербург използва

ситуацията и анулира Парижкия мирен договор (1856 г.). Още през октомври 1870 г. Горчаков разпраща телеграми до европейските държави, че Русия смята за разтрогнат Парижкия мир, а на следващата година международна конференция в Лондон го отменя. Външнополитическият успех е безспорен и може би той насърчава И. Кишелски и други славянофилски дейци да предложат подготовка за създаване на общ славянски език. Въпреки успеха обаче, управляващите в Русия съзнавали, че страната все още не е преодоляла вътрешната криза, реформите в страната не са приключили, и резултатите все още се очакват. Актът от Лондон, 1871 г., не означава пълно възстановяване на позициите и авторитета на Русия на международната сцена. Изхождайки от това правителството и императорът едва ли биха одобрили един химеричен проект, който би могъл да създаде сериозни проблеми не само с Османската империя, но и с Австро-Унгария. Петербург не можел да допусне това, особено на фона на очертаващият се съюз Русия, Германия, Австро-Унгария.

Вероятно най-важната причина за провала на идеята за създаване на общ славяно-руски език е нейната очевидна нереализуемост. Това не се имало предвид от запалените славянофили, но учени – филолози, историци, фолклористи, оценявали реално разликите между отделните славянски езици, историческите наслоения и др. Политиците в Петербург пък виждали реалните заплахи за държавата в настоящия момент.

Идеята за претопяване на славянските езици в единен руско-славянски език не се появява случайно сред славянофилските дейци в Русия. Този проект е логично продължение на идейното развитие в Руската империя през целия XIX век. Руското самочувствие като православен лидер се формира за времето XVII – XVIII в. През XIX в. на преден план е изведена славянската идея, чиито корени, в немалка степен се коренят в казионната идея за “Официалната народност” на граф С. Уваров. Плановите за православна държава (“Гръцкия проект” на Екатерина II) от XVIII в., през XIX в. приемат очертанията на Всеславянска империя, с включване и на неславянски народи, православни и католици, в нея. Мечтата за империя на всички славяни, със столица Константинопол може да изглежда като мечтание в наши дни, но през втората половина на XIX в. на това се гледа като на сериозен и изпълним план. С реализацията на идеята за създаване на общ славяно-руски език се заема българинът на руска служба и руски поданик и офицер Иван Кишелски. Най-вероятно той действа със знанието и по разпореждане на ръководството на славянските комитети. Планът е ясно очертан, включително и първоначалното му финансиране. Липсата на реализация можем да отдадем на значимите разлики между славянските езици и на политически фактори – вътрешни и международни. Участието на И. Кишелски не е случайно. Той е запален славянофил и активен член на славянското движение. Акцентиращ се на факта, че идеята е на чужденец, а не произхожда от руски общественици или учени.

Появата на идея за общ славяно-руски език е логична за времето си. Тя е свързана със специфичните разбирания на славянските дейци (славянофили и панслависти) за бъдещото устройство на Европа и света, както и за развитието на славянските народи и за отношенията им с техните съседи.

Бележки

[1] Никитин, С. А. Славянские комитеты в России в 1858-1876 годах. М., 1960.; Генов, Ц. Славянските комитети в Русия и българското освободително дело (1858-1878). С., 1986.; Стоянов, И. Славянските комитети и българското освободително движение след Априлското въстание. С., 1992.; Стателова, Е. Майор Коста Паница. Военноисторически сборник, 1996, кн. 4, 5.; Тонев, В. Александър В. Рачински и учебното дело в България след Кримската война. В кн.: В памет на академик Михаил Димитров. С., 1974.; Цимбаев, Н. И. Речь И. С. Аксакова о Берлинском конгрессе и закрытие Московского славянского общества. В кн.: Россия и Восточный кризис 70-х годов XIX в. М., 1981, с. 184-193.; Гилфердинг, А. Ф. Ответ греку по болгарским делам. СПб, 1860.; Радев, С. Строителите на съвременна България. Т. 2, С., 1990.

[2] Попов, Н. А. Краткий отчет о десятилетней деятельности (1858-1868) Славянского благотворительного комитета в Москве. Вып. I, М., 1871, с. 1.

[3] Пак там, с. 2-4, 5, 10.

[4] Устав Московского славянского благотворительного комитета. М., 1877, с. 1-3.

[5] Попов, Н. А. Цит. съч., с. 5.

[6] Гилфердинг, А. Ф. Цит. съч.

[7] ГАРФ (Государственный архив Российской Федерации), ф. 730 (Н. П. Игнатиев), оп. 1, ед. хр. 528, л. 1-3.

[8] Пак там, оп. 1, ед. хр. 1004, л. 1, л. 1 о.с.

[9] Пак там, оп. 1, ед. хр. 1006, л. 1-3 о.с.

[10] Андреев, А. Пансионът на Т. Минков, връзките му с московските славянофили и българската емиграция. Сб. Българите в Северното Причерноморие. т. VII, . Търново, 2000, с. 311-319. За българити получили образование в Русия по-подробно: Генчев, Н. Българска възрожденска интелигенция. С., 1991.

[11] По-подробно: Стоилова, Т. Ябълката на раздора в руско-турските отношения през 60-те години на XVIII век. С., 1995.

[12] Андреев, А. Православната идея, славянската идея, българите и Балканите. Сб. България, българите и техните съседи през вековете. В. Търново, 2001, с. 454-467.

[13] По-подробно: Киселков, В. С. Софроний Врачански. Живот и творчество. С., 1963.

[14] Данилевский, Н. Я. Россия и Европа (Взгляд на культурные и политические отношения Славянского мира к Германско-Романскому). М., 2003, с. 388-392.

[15] Пак там, с. 354 -382.

[16] Государственный архив Российской Федерации (ГАРФ), ф. 1750 (Московский славянский благотворительный комитет), оп. 1, ед.хр. 262, л. 1, 1 о.с.- л. 2.

[17] Пак там, л. 2 о.с. – л.3 о.с.

[18] Пак там, л. 5-6, л. 10.

[19] ГАРФ, ф. 1750, оп. 1, ед. хр. 64, л. 9-10.

[20] ГАРФ, ф. 1750, оп. 1, ед. хр. 76, л. 72.

[21] Пак там, л.73.

[22] Проф. граф С. С. Уваров е министър на просвещението и председател на Руската академия на науките. Теорията за официалната народност се приписва на него, но фактически той стои начело на екип от учени, които изработват казионната идея. Виж: Андреев, А. Руски политически идеи – приемственост и конфронтация. Сб. Предизвикателствата на XXI век – предизвикателства на съвременния цивилизован диалог. Варна, 2004, с. 129-139.; речта на ген. А. Киреев в: ГАРФ, ф. 730 (Н. П. Игнatieв), оп. 1, ед. хр. 1997, л. 1-2.; Володимиров, В. М. Всеславянский съезд и всеславянская лига. СПб, 1907.

[23] ГАРФ, ф. 1750, оп. 1, ед. хр. 74, л. 169.

[24] Трудно е да сравняваме курса на рублата и промените му през втората половина на XIX в. и да придобием реална представа за покупателната стойност на сумата 100 000 рубли. Същото се отнася и за другите европейски валути и за долара. През разглеждания период курсът на рублата е нестабилен, вследствие кризата след Кримската война. Русия започва през 1862 г. цялостна финансова реформа. Алко след това правителството пристъпва към парична реформа. За целта Русия получава заем от 85 млн. рубли. Ценните книжа започват да се изплащат в злато и сребро по установения от държавата курс. Въпреки това рублата продължава да пада и инфлацията продължава. Дори продажбата на Аляска на САЩ (1867-1868 г. за период от 100 години) за 7 200 000 рубли не променя падането на курса на рублата. Виж: Андреев, И., Андреев, А. Великите князе, царете и императорите на Русия. В. Търново, 2001, с. 390-391, 395.